אגרות הראי"ה - כרך ד' - אגרת אריד

תמצית האגרת

תאריך ומקום: י"ב אדר תרפ"ד - ירושלים
נמען: הרב משה אוסטרובסקי

שבח לספרו על המידות שהתורה נדרשת בהן; יש צורך בספרים כאלה מתלמידי חכמים יראים, ללימוד הצעירים. הערות: על 'עין תחת עין' - המהרש"ל ביש"ש חולק על הרמב"ם; 'הלכות לא תשתנינה' מקורו בירושלמי מגילה, ולפי הראב"ד הביטול הוא רק לעניין קריאה ברבים; השיעורים כהלכה למשה מסיני (בבלי וירושלמי); 'ע"ב זקנים' כהגהת הגר"א, ויסוד 'אין בית דין מבטל דברי בית דין חבירו' כפתרון לחתימת המשנה והתלמוד.

עיקרי הדברים

- שבח לספר.
- צורך בספרי יסוד לצעירים.
- הערות בהלכה ובמסורה.

נוסח האגרת עם ביאור

בגרסה זו משולב ביאור בתוך נוסח האגרת. הביאור מופיע כך: [בסוגריים מרובעים, באות קטנה ועל רקע תכלת] *והוא אינו חלק מלשון האגרת.*

ב"ה[1]. ירושלם, י"ב[2] אדר, תרפ"ד[3] [י"ב באדר תרפ"ד (1924)]

ידידי היקר הרב המאור הגדול לתורה ולתעודה. אוצר חכמה ויראה טהורה מו"ה[4] משה אוסטרובסקי [הרב משה אוסטרובסקי (המאירי), מחבר "המידות לחקר ההלכה"] שליט"א[5].

אהובי, בשמחת לב ראיתי את האור כי טוב. קונטרסיו היקרים, מספרו המפאר למדותיה של תורה. שהואיל כת"ר[6] להציגם לפני, עונג רב שבעתי מדי עברי על אחדים מהם, אמנם בחפזון, מפני רבוי טרדותי, ביחוד באלה הימים. אבל בכל לבי אברך את ד' על אשר נתן בלב חביבי לעבוד את העבודה החשובה ה הצריכה מאד לשעתה. כי החובה הקדושה, לבא לעזרת צעירי דורנו. אלה השרידים המקדישים את ימיהם ללמוד תורתנו הקדושה, לסלול לפניהם את הדרכים על ידי מסלות ישרות בדרכי התורה - גדולה היא מאד בימינו אלה, ימי הטרדות והדרישות השונות, המיטלות בהכרח הרבה פעמים גם על אותו החוג הנועד לשקידתה של תורה. ומאד ערגה נפשי שעבודת הסדור והברור של יסודי התורה, ומפתחות מנעליה, מבואיה וכלליה, תעשה על ידי תלמידי חכמים נאמנים, עמלי התורה מנעוריהם המחונכים על ברכי תלמידי חכמים, ומעוטרים ביראת שמים, ואמונת אומן, צדיקים החיים באמונתם, באופן שהספרים אשר יתחברו סוגים האלה, שהם מסוגננים בסגנונה של חכמת ישראל, בדורנו, אבל בעקרם הם הם גופי תורה, וכמה הלכתא גברוותא למסבר קראי וסוגיות. איכא למגמר מינייהו, יהיו נקבעים, ללמודים של שעות הגונות אצל התלמידים שוקדי דלתות

---

1 ב"ה - ברוך השם
2 י"ב - שנים עשר (12)
3 תרפ"ד - השנה תרפ"ד (1923/1924)
4 מו"ה - מורנו הרב
5 שליט"א - שיחיה לאורך ימים טובים אמן
6 כת"ר - כבוד תורתו

תוה"ק[7], לישר את שכלם, ולהרגילם בידיעות כלליות, והשקפות זכות ומקיפות בעקרי תורה ויסודי ההלכות, ולא ימצאו בהם שום דופי של דעות חצוניות וזרות, הנוטות מארחות יושר ואמתה של תורה.

ואפריון אמטי לכת"ר[8], גברא דמריה סייעיה, לעסוק במקצע הגדול הזה של המדות שהתורה נדרשת בהן בשום שכל, בחכמת לב, בחריפות ובקיאות מצורפת לבקורת ישרה ערוכה ושמורה באמונה רבה, וביראת ד' טהורה. ולחבת דבריו אעיר הערות קצרות אחדות: במש"כ[9] במבוא - פ"א עמ' ה' - ע"פ[10] שיטת הרמב"ם[11] שחובל בחבירו שמשלם ממון, ואין המקרא עין תחת עין כפשטיה. שהוא מכלל הלכה לממ"ס[12] בפירוש הכתוב. [הלכה למשה מסיני] אמת שזוהי דעת הרמב"ם, אבל ראוי להעיר שמהרש"ל[13] בישו"ש[14] ר"פ החובל ["ים של שלמה" למהרש"ל, על בבא קמא פרק "החובל"] חולק על הרמב"ם בזה, וס"ל[15] שעיקר הדבר חבורה תחת חבורה ג"כ[16] צריך להיות ממש, והלא מקרא מלא הוא "רק שבתו יתן ורפא ירפא". [שמות כא, יט] א"כ[17] העיד הכתוב שהחובל צריך לשלם ממון וכתב שם דדחיית הגמ'[18] בענין סליק בשרא היא, הוי רק לברר יותר ולא לדחות הראי'[19], ובאמת הדרשות מספיקות גם בלא הקבלה, לדעתו. בסי'[20] ג' - עמ' י' - שהלכות לא תשתנינה שהביא מדברי הרמב"ם, הנה מקור הדברים הוא בירושלמי פ"א דמגילה ה"ד. [ירושלמי מגילה א, ד] ושם איפלגו ריו"ח[21] ורשב"ל[22], דריו"ח[23] אמר דנו"כ[24] בטלים לע"ל[25] וחמשה חומשי תורה אינם בטלים. ורשב"ל אמר דאף מגילת אסתר והלכות אינן בטלות, וצ"ע[26] למה פסק הרמב"ם כרשב"ל[27] נגד ריו"ח וכן סתם כותי' בספ"ב[28] דמגילה. [רמב"ם, הלכות מגילה ב, יח]

---

7 תוה"ק - תורתנו הקדושה
8 לכת"ר - לכבוד תורתו
9 במש"כ - במה שכתב
10 ע"פ - על פי
11 הרמב"ם - רבי משה בן מימון
12 לממ"ס - למשה מסיני
13 שמהרש"ל - שמורנו הרב רבי שמות שמתחילים באותיות ש, ל (למשל: שמואל + לוי) - הפירוש המדויק תלוי בשם האדם
14 בישו"ש - בים של שלמה
15 וס"ל - וסבירא ליה
16 ג"כ - גם כן
17 א"כ - אם כן
18 הגמ' - הגמרא
19 הראי' - הראיה
20 בסי' - בסימן
21 ריו"ח - רבי יוחנן
22 ורשב"ל - ורבי שמעון בן לקיש
23 דריו"ח - דרבי יוחנן
24 דנו"כ - דנושאי כלים (מפרשי השולחן ערוך)
25 לע"ל - לעתיד לבוא
26 וצ"ע - וצריך עיון
27 כרשב"ל - כרבי שמעון בן לקיש
28 בספ"ב - בסוף פרק ב

ולפי"ד[29] הראב"ד[30] בהשגה כל ענין הבטול היינו לענין חיוב הקריאה בצבור, וי"ל[31] דה"ה בהלכות לענין חובת הקריאה ברבים, שיהיו דורשין הלכות פסח בפסח וכו'[32], ולע"ל[33] שתמלא הארץ דעה את ה', [על פי ישעיהו יא, ט] והכל יהיו בקיאים בהלכות ולא ילמדו איש אחיו לדעת את ד' כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם, [על פי ירמיהו לא, לג] אז לא יהי'[34] מקום לדרוש הלכות ברבים. וע"כ[35] כו"ע[36] ס"ל[37] דהלכות אינן בטלות לעולם, כדכתיב הליכות עולם לו. [חבקוק ג, ו; ודרשו (מגילה כח): "אל תקרי הליכות אלא הלכות"] וכנראה שכ"ה הבנת המגיה שם בד' הרמב"ם, דגם הוא אזיל בשיטת הראב"ד. ומה שהזכיר שיעורים הללמ"ס[38], כ"ה ודאי דעת הבבלי בפשיטות. וכשרצו לומר ביומא דף פ' ע"א[39] ב"ד[40] של יעבץ תקנום דחו דשכחום וחזרו ויסדום, אבל בירושלמי דפ"ק[41] דפאה ה"א [ירושלמי פאה א, א] פריק בפשיטות. א"ר[42] יונה וכל השיעורים לא חכמים הוא שנתנו, ואמר דריו"ח הוא כדעתי' דסבר כל השעורים הלכה לממ"ס ופליגי התם אי חזר בי' ריו"ח מסברא זו. או לא חזר בי'. ופשוט דהרמב"ם[43] פסק כשטת הבבלי, נגד פלוגתא דירושלמי שאינה מוכרעת שם. מש"כ[44] בסוף המבוא, - פ"א עמ' ט"ו - שגדר דברי סופרים שיהי'[45] כמו דאורייתא אינו יוצא מהדרשות והמדות שהתורה נדרשת בהן כ"א[46] עד שתבוא ע"ז[47] הסכמת ב"ד הגדול. אין לזה מקור.

ומש"כ[48] מהקדמת הרמב"ם ליד החזקה, שכתב והסכימו עליהן ב"ד הגדול, לא כתב כן על גדר דברי סופרים וערכם, כ"א על מה שהי'[49] נהוג לכתוב לזכרון לדורות מתורה שבע"פ[50] לפני כתיבת המשנה, שלא היו כותבים במגילת סתרים. כ"א הדברים המוסכמים מב"ד[51] הגדול. וטעם הדבר נראה שכ"ז שלא הסכים ע"ז ב"ד הגדול הלא קרוב השנוי לבא ע"י[52] שיחלוק ע"ז

---

29 ולפי"ד - ולפי דעתי
30 הראב"ד - רבי אברהם בן דוד
31 וי"ל - ויש לומר
32 וכו' - וכולי (וכן הלאה)
33 ולע"ל - ולעתיד לבוא
34 יהי' - יהיה
35 וע"כ - ועל כן
36 כו"ע - כולי עלמא (הכל מסכימים)
37 ס"ל - סבירא ליה
38 הללמ"ס - הלכה למשה מסיני
39 ע"א - עמוד א
40 ב"ד - בית דין
41 דפ"ק - דפרק קמא
42 א"ר - אמר רבי
43 דהרמב"ם - דרבי משה בן מימון
44 מש"כ - מה שכתב
45 שיהי' - שיהיה
46 כ"א - כי אם
47 ע"ז - על זה
48 ומש"כ - ומה שכתב
49 שהי' - שהיה
50 שבע"פ - שבעל פה
51 מב"ד - מבית דין
52 ע"י - על ידי

ב"ד אחר, ולא היו כותבים בזה דבר מוחלט לדורות, אע"פ[53] שמצד הדין כל דרשה שכל חכם דורש מן התורה ודעתו ברורה שכך הוא כשהוא ראוי להוראה כבר הוא בכלל דברי סופרים אע"פ שיצוייר ע"ז מחלוקת, שהרי גם בהסכמת ב"ד הגדול יש ג"כ ציור שיבא ב"ד אחר ויחלוק. שהרי לגבי דברים שנלמדים מדרשות ודרכי המדות, והכרעת הסברא ע"ז נאמר אין לך אלא שופט שבימיך. [ראש השנה כה, על פי דברים יז, ט: "ואל השפט אשר יהיה בימים ההם"] ומ"מ[54] כ"ז[55] שלא נחלקו ע"ז ה"ז[56] נדון בכל חומר דברי סופרים כיון שיוצא מלמוד הכתובים ודרכי המדות שהתורה נדרשת בהן. וה"ה[57] כשכל חכם ראוי להוראה למד למודים ע"פ דרכו בתורה, כ"ז שלא נחלקו עליו אחרים ה"ז בכלל דברי סופרים, וא"צ[58] להסכמת ב"ד הגדול להכניסם בכלל דברי סופרים.

אמנם דרכי לפרש את המשנה דעדיות פ"א מ"ה. ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין, שאם יראה ב"ד את דברי המרובין ויסמוך עליו שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין שהקשור של שאין ב"ד יכול, קשה מאד, כמו שדייקו בזה המפרשים. ונראין הדברים ששנו לנו חכמים בזה כלל גדול בסדרי הוראה לדורות, שאע"פ[59] שחלוק גדול יש בין הסכמות וגזירות להוראות של דינים היוצאים מדרכי הלמוד והדרשות, כמבואר בדברי הרמב"ם בפ"ב מה' ממרים [רמב"ם, הלכות ממרים ב, א–ב] שתקנות והסכמות, ע"ז נאמר אין ב"ד יכול לבטל את דברי ב"ד חברו אא"כ[60] גדול ממנו בחכמה ובמנין ודברים היוצאים מלמודים ודרשות וסברא. ע"ז נאמר אין לך אלא שופט שבימיך, אבל כאן חדשה לנו המשנה, שזה הדין של האפשרות להורות באופן אחר ממה שהסכים ב"ד הגדול, לא נאמר כ"א כאשר הוכרע אז הדבר ע"פ הרוב ומיעוט ועכ"פ[61] יחיד הי'[62] נמצא שדעתו לא הסכימה ע"ז. שרק אז יוכל ב"ד אחר באיזה דור מאוחר ג"כ להכריע כדעת המיעוט או היחיד אם דעתו נוטה לכך. וע"ז[63] נאמר אין לך אלא שופט שבימיך. והכרעת הרוב שבדור הקודם, איננה יכולה להכריע את הכרעת הרוב, וק"ו[64] את הסכמת כל הב"ד[65] שבדור המאוחר אע"פ שאיננו גדול מהראשון בחכמה ובמנין.

אבל אם היתה ההסכמה לההוראה הזאת בב"ד[66] הגדול ע"פ דעת כולם, אז אע"פ שהדבר בא בדרך של למוד ודרשות נקבעה הלכה זו כאילו היתה הסכמה של תקנה, שכבר חל עליה הדין שאין בית דין יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. וזאת היא כונת המשנה כפשוטה, ולמה מזכירים דברי היחיד בין המרובין, הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין וזהו בודאי נוהג גם ברוב דיני תורה שהם דברים היוצאים מהלמודים והדרשות ודרכי הסברות, שאם יראה ב"ד את דברי היחיד יסמוך עליו כשדעתו תהיה מכרעת לכך,

---

53 אע"פ - אף על פי
54 ומ"מ - ומכל מקום
55 כ"ז - כל זה
56 ה"ז - הרי זה
57 וה"ה - והוא הדין
58 וא"צ - ואין צריך
59 שאע"פ - שאף על פי
60 אא"כ - אלא אם כן
61 ועכ"פ - ועל כל פנים
62 הי' - היה
63 וע"ז - ועל זה
64 וק"ו - וקל וחומר
65 הב"ד - הבית דין
66 בב"ד - בבית דין

אע"פ שלא יהי' גדול בחכמה ובמנין מב"ד הראשון, וזה יוכל להיות רק אם הוכרעה הלכה זו ע"פ רוב דעות. ויחיד עכ"פ[67] נחלק עליהם אז, אבל אם דעת כולם הסכימה בהלכה זו. אז נקבע עליה דין תקנה, ולא גרעה מכל גזירת חכמים שלא באה מלמודים ודרכי הדרשה של תורה, חל ע"ז הכלל שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חברו אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. ובארתי בזה לשון המשנה (זבחים י"א ב') אמר שמעון בן עזאי, מקובל אני מפי שבעים ושנים זקן, ביום שהושיבו את ר"א ב"ע[68] בישיבה שכל הזבחים הנאכלין שנזבחו שלא לשמן כשרין, ובגמ'[69] שם י"ב ע"ב[70], למה לי למתני שבעים ושנים זקן, דכולהו בחדא שיטתא הוו קיימי.

ורש"י[71] העתיק למה לי למתני זקן, והשמיט את התיבות שבעים ושנים. ופרש עפ"ז[72] בכונת הגמרא, ליתני זקנים, ויש לשאול ע"ז, דלא שייך להקשות למה לי למיתני, על דיוק של תיבה אחת שהיא מתאימה ע"פ דקדוק הלשון כרגיל במקרא לומר, חמש מאות איש, ולא אנשים וכיו"ב[73]. וגם הוא יותר דרך קצרה, שראוי לשנות לתלמידו כרפ"ק[74] דפסחים חוץ ממה שאינו מתאים לגירסא שלפנינו, גם יש להתבונן לאיזה מטרה רצה בן עזאי להשמיענו שכולם בחדא שיטתא הוו קיימי. ולפי דברינו הדברים מאירים שהוא רצה להורות בעדותו שהיא הלכה קבועה שאין שום ב"ד יכול לחלוק עליה, כ"א כשיהיה גדול מהם בחכמה ובמנין, וכאשר ידע שהיתה אז הסכמת כל הב"ד, ולא היה שום יחיד חולק ביניהם.

ע"כ[75] פירש את המנין שבעים ושנים, והדבר מבואר יותר, כאשר המנין היותר גדול לב"ד[76] הוא שבעים ואחד. כמפורסם וכדברי הרמב"ם בפ"ח מהלכות ממרים שהקשה מטעם זה על הדין של גדול במנין. דהיכי משכחת לה מאחר שהב"ד[77] היותר גדול הוא רק של שבעים ואחד, וכשפירט שבעים ושנים והוסיף כזה אחד על המנין, רצה להורות בזה שלא הכרעת רוב היתה כאן, כ"א הסכמת כולם עד אחד וזהו מכוון עם דברי הגמ' דע"ז ע"ב א', "כדשיימו בתלתא אפילו תרי מגו תלתא, כדשיימו בארבעה, עד דשיימו כולהו ארבעה", וכמו שפירש"י[78] שם דכיון דנחית לדעות להרבות יותר מכדי ב"ד, עד דאמרי כולהו. ומפרשת הגמרא דמשו"ה[79] אמר שב"ע[80]:שבעים ושנים זקנים להורות שכולם הסכימו בדעה אחת ושיטה אחת ונחית לדעות יותר משיעור ב"ד היותר גדול שבעים ושנים. וי"ל דבאמת היתה הגרסא הראשונה זקנים, אלא מפני שהבינו בדברי הגמרא, שהענין של למה לי למיתני הכי בהתאמה לחדא שיטתא, מכריח הוא לנסח זקן ונשארה הגרסא זקן, ורש"י השמיט בשביל כך, את התיבות שבעים ושנים בהעתקת דברי הגמרא.

---

67 עכ"פ - על כל פנים
68 ב"ע - בן עזריה
69 ובגמ' - ובגמרא
70 ע"ב - עמוד ב
71 ורש"י - ורבי שלמה יצחקי
72 עפ"ז - על פי זה
73 וכיו"ב - וכיוצא בזה
74 כרפ"ק - כריש פרק קמא
75 ע"כ - על כן
76 לב"ד - לבית דין
77 שהב"ד - שהבית דין
78 שפירש"י - שפירש רש"י
79 דמשו"ה - דמשום הכי
80 שב"ע - שבעים

והנה בפ״ג דידים משנה ה׳ בדין שיר השירים וקוהלת מטמאין את הידים, ובפ״ד[81] משנה ב׳ בדין זה עצמו של הזבחים הנאכלים שנזבחו שלא לשמן. כתוב במשנה שלפנינו כמו בגמרא דזבחים מקובלני מפי שבעים ושנים זקן, והגר״א[82] הגיה בשניהם באליהו רבא. וכתב מפי ע״ב זקנים גרסינן והדברים מבוארים שכיון ברוח קדשו לכל מה שכתבנו בגרסא ובטעמא, וביסוד השיטה של אין ב״ד יכול לבטל דברי ב״ד חבירו, עם הקשר של משנתנו בעדיות, ולמה מזכירים דברי היחיד בין המרובים, הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובים אלא שאם יראה ב״ד דברי היחיד ויסמוך עליו, שאין ב״ד יכול לבטל דברי ב״ד חברו אלא א״כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, ולמדנו מזה כלל גדול בסדרי הוראה בתורה שבע״פ. ומכאן פתרון גדול ליסוד החתימות של המשנה ושל התלמוד שהעיר ע״ז בכ״מ[83] הלכות ממרים שם. ידידי, הרבה הערות היה ראוי לי לכתב על דבריו הנחמדים בכל מרחבי ספרו היקר, אבל הלא יודע יקירי, כמה הזמן אינו מוכשר כעת לפני להחלץ מהמניעות המקיפות אותי, ויקבל נא את המועט כמרובה, לאות אהבה וחבת קודש.

והשי״ת[84] יזכנו לראות ברוממות קרן ישועה לעם ד׳ ותורתו וארצו הקדושה, ומציון תצא תורה ואורה, לכל בית ישראל, ולכל אפסי ארץ בב״א[85] כנה״ר[86] ונפש ידי״ע[87] דוש״ת[88] באה״ר[89]

הק׳ אברהם יצחק הכהן קוק

נוסח האגרות וההערות: אגרות הראי״ה, כרכים א׳-ד׳

---

81 ובפ״ד - ובפרק ד׳
82 והגר״א - והגאון רבי אליהו מווילנה
83 בכ״מ - בכמה מקומות
84 והשי״ת - והשם יתברך
85 בב״א - במהרה בימינו אמן
86 כנה״ר - כנפשו הרמה
87 ידי״ע - ידידו עוז
88 דוש״ת - דורש שלומו ותורתו
89 באה״ר - באהבה רבה